

Ocena jednostek prowadzących studia doktoranckie i ich akredytacja odbywać się powinna na podstawie kryteriów opracowanych przez organ kontrolujący.

Jednostka prowadząca studia doktoranckie jest obowiązana do wdrożenia wewnętrznego systemu zapewniania jakości. System ten powinien obejmować:

- zdefiniowanie przez jednostkę efektów kształcenia,
- badanie prawidłowości funkcjonowania wewnętrznego systemu zapewniania jakości,
- wdrożenie odpowiednich rozwiązań dotyczących organizacji kształcenia (jednostka w procesie samooceny musi wykazać, że przy realizacji zaprojektowanego procesu kształcenia zostaną osiągnięte zdefiniowane przez nią efekty kształcenia).
- zasady oceny jakości procesu kształcenia, w tym procedury jego realizacji, umożliwiające sprawdzanie i ocenę, czy zamierzone efekty kształcenia zostają osiągnięte,
- partnerską współpracę jednostki z samorządem doktorantów.

VI. Akredytacja studiów doktoranckich

Akredytację studiów doktoranckich powinna prowadzić Centralna Komisja ds. Stopni i Tytułów Naukowych. Dla realizacji tego celu niezbędne jest wprowadzenie odpowiednich regulacji prawnych, które określą uprawnienia i kompetencje C.K. do oceny, w tym: programu kształcenia, przebiegu studiów, poziomu prowadzonych badań naukowych lub artystycznych w jednostce, poziomu rozpraw i poprawności procedur nadawania stopnia doktora.

Wyniki tej oceny powinny być podstawą do podjęcia decyzji przez Centralną Komisję. o utrzymaniu lub cofnięciu uprawnień do prowadzenia studiów doktoranckich i nadawania stopnia doktora.

УДК 346: 338.22 (075.8)

ЕЛЕМЕНТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ю.В. Банах

Національний університет “Львівська політехніка”

Л.Я. Слобода

канд. екон. наук, ЛІБС

С.М. Вовк

ЗРД “Єврогазбанк”

Обґрунтовано необхідність управління ризиками при створенні та функціонуванні суб'єктів підприємництва в Україні. Запропоновано заходи щодо становлення сучасної системи управління підприємницькими ризиками, представлено її структуру, інструментарій та принципи функціонування.

Ключові слова: ризики, суб'єкти підприємництва, управління підприємницькими ризиками.

Research the necessity of risk-management at creation and functioning of business entities in Ukraine. Measures are offered on becoming of the modern control system by the enterprise risks, represented its structure, tool and principles of functioning.

Key words: risks, business, management by the enterprise risks entities.

Постановка проблеми. Підприємництво відіграє ключову роль у подоланні наслідків фінансової кризи та реалізації інноваційної моделі розвитку економіки країни. Це обумовлює актуальність дослідження питань, пов'язаних з визначенням ризиків підприємницької діяльності та створенням ефективних систем управління ними.

В усіх сферах підприємницької діяльності внаслідок впливу внутрішніх та зовнішніх чинників можуть виникати відхилення реальних результатів різних видів діяльності від очікуваних та прогнозованих. Кожен суб'єкт підприємницької діяльності незалежно від виду господарювання, форми власності, величини та специфіки діяльності прагне досягнути надійності і прибутковості функціонування. Здійснення підприємницької діяльності завжди пов'язане з такою категорією як ризик. Економічна та правова культура підприємця, як особливого соціально-психологічного типу господарника, виражається у його ставленні до ризиків. Неприйняття ризиків, по суті, означає припинення будь-якої підприємницької діяльності. А уміння своєчасно враховувати ризики, уміло передбачати і регулювати їхній рівень підвищує конкурентоспроможність підприємницьких структур, стимулює розвиток і ріст бізнесу. Отже, ризик є об'єктивним чинником підприємницької діяльності, а управління ним – однією з ключових проблем стратегічного управління діяльністю суб'єктів підприємництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підприємницькі ризики та механізми управління ними стали не тільки об'єктом значної уваги з боку самих підприємців, власників бізнесу, менеджерів компаній, але й предметом дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців, які спрямовують свої міркування в напрямі формування наукових підходів та вироблення дієвих принципів управління ризиками суб'єктів підприємництва.

Питання ідентифікації, класифікації та управління ризиками в системі функціонування суб'єктів підприємництва та створення державної політики сприяння розвитку підприємництва висвітлили у своїх публікаціях такі науковці як Т. Смовженко, М. Козоріз, З. Варналій, Й. Петрович, І. Станіславчик та інші [1; 2; 3; 4; 5]. Питання управління ризиками суб'єктів підприємництва в контексті фінансування їх розвитку знайшли відображення у роботах М. Фастовця, Я. Кашуби, М. Козоріз, А. Кузнецової, В. Сизоненка та інших [2; 5; 6; 7]. Визначенням особливостей економічної оцінки та принципів управління підприємницькими ризиками займалися В. Гранатуров, Н. Машина, І. Івченко, В. Вітлінський та інші науковці [8–12]. Однак в сучасних умовах розвитку фінансово-кредитного ринку, підвищення рівня конкуренції, впровадження нових напрямів управління якістю за стандартами ISO 9001:2006 та принципів корпоративного управління в організаціях, прискіпливої оцінки банків до рівня конкурентоспроможності потенційного підприємства – позичальника особливо актуальними є питання, пов'язані з управлінням ризиками суб'єктів підприємництва, використання науково – обґрунтованих та економічно ефективних форм та методів його регулювання.

Метою статті є визначення сутності та обґрунтування необхідності управління ризиками при створенні та функціонуванні суб'єктів підприємництва в Україні, формування заходів щодо становлення сучасної системи управління підприємницькими ризиками, виокремлення принципів та методів їхнього регулювання.

Виклад основного матеріалу. У господарському кодексі відзначено, що підприємницькою є самостійна, здійснювана на власний ризик діяльність, спрямована на систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання робіт чи надання послуг. Таким чином, відповідно до чинного законодавства є дві важливі риси підприємництва: самостійність підприємців і високий рівень ризику у бізнесі. Тобто право на підприємницький ризик є передбачене юридично. А поява та існування такого ризику – це об'єктивне економічне явище, в основі якого лежить невизначеність ситуації, умов діяльності, обмеженість фінансових, трудових, інформаційних та інших ресурсів у підприємницькій діяльності. Це і викликає на практиці появ ризиків як елемента діяльності суб'єктів підприємництва.

Сучасна економічна наука також виявила значний інтерес до феномена ризику. Ризики є предметом досліджень вчених та практиків Німеччини, США, Швейцарії, Польщі, Росії, України та інших країн світу. Незважаючи на те, що все життя і діяльність людей відбувається в умовах невизначеності, яка й породжує ризик, серед дослідників цих країн й до сьогодні немає єдиної думки щодо його визначення. Для підприємницького ризику вживаються такі визначення [5; 8]:

- ризик – це ймовірність загрози втрати підприємцем частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи появи додаткових витрат у результаті здійснення виробничої, торговельної чи фінансової діяльності;
- ризик – це ситуативна характеристика діяльності кожного підприємця, що відображає невизначеність її результату і можливі несприятливі наслідки (втрати фінансові, недосягнення інших цілей окрім фінансових).

Особливістю підприємницького ризику є його залежність від створення підприємницької ідеї, правильності обґрунтування бізнес-плану її реалізації, умов конкретних комерційних угод, дій бізнесмена у будь-якій сфері діяльності: виробництві, реалізації товарів та послуг, фінансовому та торговельному посередництві, здійсненні науково-технічних і комерційних проектів, співпраці з постачальниками, покупцями, замовниками, банками, посередниками..

Підприємницька діяльність, внаслідок своєї багатогранності, передбачає дію великого спектру чинників ризику. Ці ризикоутворювальні чинники виникають в сфері господарських відносин, починаючи із створення підприємницької ідеї, вибору форми і шляхів її реалізації, і завершуючи досягненням стратегічних цілей розвитку бізнесу, його реорганізацією чи продажем. При цьому з перших кроків становлення і розвитку бізнесу підприємець повинен ідентифікувати всі види чинників ризику, притаманних саме його діяльності. Дослідження чинників ризику дає змогу різносторонньо оцінювати перспективи реалізації підприємницької ідеї та формувати адекватні та дієві стратегії управління бізнесом з урахуванням як позитивного, так і негативного прояву ризику.

Подвійну сутність прояву ризиків засвідчили і результати прикладного дослідження. Відповіді на запитання: “З чим для Вас пов’язане поняття економічного ризику?”, яке було задане представникам 120 великих корпорацій Німеччини показали, що [4]:

- для 37 % опитуваних ризик означає як ймовірність прибутку, так і ймовірність збитку,
- для 29 % респондентів ризик – це швидше за все збиток;
- 23 % опитуваних сприймають ризик як швидше за все одержання прибутку;
- для 11 % підприємців ризик – це однозначно отримання збитку;
- лише у 1 % респондентів ризик асоціюється тільки з прибутком..

Поняття ризиків у підприємництві тісно пов’язане із поняттям прибутковості. Концепція “ризик і прибутковості” полягає в тому, що вищий рівень прибутковості, в порівнянні з середнім її рівнем у будь-якій сфері діяльності чи галузі, на фінансовому ринку можна отримати тільки ціною ризику [5]. Ризикуючи, підприємець обирає шанс отримати надприбуток і одночасно наражається на небезпеку втрат.

Уміле поводження із підприємницькими ризиками передбачає не тільки ідентифікацію певних видів ризиків, що притаманні бізнесу та дослідження причин їхнього виникнення. Важливою в цьому напрямі є робота по прогнозуванню негативних наслідків прояву ризиків та оцінці можливих втрат в разі їх реалізації.

Негативними наслідками реалізації підприємницьких ризиків є втрати. Втратами у підприємницькій діяльності, як правило, вважають зменшення прибутку або доходу порівняно з очікуваними величинами. Для оцінки можливості тих чи інших втрат, спричинених ризиком підприємницької діяльності необхідно передусім добре знати види втрат, а потім розраховувати їх як можливі прогнозовані величини. Втрати залежать від видів ризиків, що притаманні кожному виду підприємницької діяльності.

Основними втратами, що можуть виникати у підприємницькій діяльності є матеріальні, трудові, інтелектуальні, фінансові, часу, репутації.

Матеріальні втрати від реалізації підприємницьких ризиків проявляються у непередбачених додаткових витратах або прямих втратах устаткування, сировини, транспортних засобів, будівель, споруд тощо. Ці види втрат мають як натуральний, так і вартісний вимір. Трудові втрати пов’язані із втратою робочої праці, викликаною непередбаченими обста-

винами, наприклад, простоем устаткування, несвоєчасним надходженням сировини для виробництва тощо. Їх виміром є години робочого часу.

Інтелектуальні втрати виявляються у неефективному використанні інтелектуального потенціалу, розумових здібностей керівника, активізатора підприємницької ідеї, та його команди. Фінансові втрати – найбільш поширений вид втрат у підприємницькій діяльності. Вони поділяються на втрати, пов'язані із купівельною спроможністю грошей (негативна дія інфляційного, дефляційного, валютного ризиків), втрати від зниження цін на продукцію чи підвищення цін на сировину, втрати, пов'язані із вкладеннями капіталу, витрати на фінансування ризиків із створених підприємцем резервів.

Втрати часу зумовлені затримками у підприємницькій діяльності, викликаними несвоєчасним виконанням договорів, робіт, доставки товарів чи сировини. Випадкові втрати часу здатні суттєво вплинути на величину доходу, передбаченого бізнес-планом. Вимірюються як у натуральному, так і у вартісному вигляді.

Втрата репутації є важливим видом втрат у підприємницькій діяльності. Адже імідж, кредитна історія, своєчасне виконання замовлень, сплата податків, кредитів чи виконання підприємцем інших договірних зобов'язань формує думку про нього у бізнесових колах. Часто хороша репутація є передумовою зниження процентних ставок за кредитами, надання відстрочки платежів, отримання додаткових доходів чи іншої вигоди. Цей вид втрат не завжди піддається кількісному виміру, проте суттєво впливає на узагальнюючі фінансові показники ефективності господарської діяльності.

Управління ризиками суб'єктів підприємницької діяльності полягає в прогнозуванні і зменшенні негативних наслідків невизначених очікувань від реалізації ризиків. З позиції управління бізнесом, управління підприємницькими ризиками – це цілеспрямований процес, зорієнтований на ідентифікацію видів ризиків, дослідження причин їхнього виникнення, оцінку сукупного рівня ризиків та регулювання його рівня з метою досягнення стратегічних цілей бізнесу.

Активне управління ризиками передбачає попередження ризиків на етапі прийняття рішень, – починається із планування виду, обсягів та сфери підприємницької діяльності, проведення маркетингових досліджень щодо визначення попиту, пропозиції, цін та уподобань споживачів на визначеному ринку. Для адекватного реальній ситуації ведення бізнесу та ефективного управління ризиками підприємництва важливими є цілі ведення бізнесу, очікувані доходи від реалізації підприємницької ідеї та розрахункові затрати.

Основними параметрами управління сукупним підприємницьким ризиком є безбитковість (очікувана прибутковість бізнесу, його рентабельність) і фінансова стійкість. Ціль управління фінансовими ризиками підприємця полягає у досягненні фінансової рівноваги за умов використання правил фінансування:

- предмети, які знаходяться в довгостроковому використанні суб'єктів підприємництва повинні фінансуватися із довгострокових джерел фінансування – власного чи позикового капіталу;
- по вертикальній структурі капіталу власний капітал і джерела його фінансування завжди повинні перевищувати позикові.

Окрім досягнення фінансової рівноваги при управлінні всіх спектром підприємницьких ризиків є можливість формування конкурентних переваг. Це стосується як вже існуючого діючого на ринку бізнесу, так реалізації нових інноваційних бізнес-ідей. Для досягнення вказаних вище стратегічних цілей підприємницької діяльності при управлінні ризиками необхідно враховувати індикатори формування конкурентних переваг, а саме зважати на ринкові, операційні та фінансові групи індикаторів.

Досягнення стратегічних цілей бізнесу та створення його конкурентних переваг на ринку забезпечується шляхом послідовного і систематичного застосування процесу управління ризиками суб'єкта підприємництва (*рисунком*).

Етапи процесу управління ризиком

На кожному із представлених етапів процесу управління ризиками результати досягаються за допомогою певних інструментів та методів.

До інструментів управління підприємницькими ризиками відносяться:

на етапі оцінки ризику

§ попередній якісний та кількісний аналіз ризику (інтерв'ю, анкетування, збір інформації), оцінка висновків, взаємозв'язок, методи сценаріїв, ціна ризику, карта ризику, аналіз чутливості, причинно-наслідковий аналіз;

на етапі планування і регулювання ризику

§ розробка стратегії, культури і політики ризику, оцінка економічної ефективності ризикового бізнесу, імітаційні моделі, бюджетування, методи формування прийняттого рівня ризику, порівняння досягнуто ефективності із плановою;

на етапі моніторингу і попередження ризику

§ здійснення чіткої моделі дій передбачених регулювання ризику, застосування відповідних методик формування прийняттого рівня ризику для досягнення цілей бізнесу, інтеграція управління ризиками із управлінням фірмою, застосування системи контролінгу, рекомендації спостережного комітету.

Висновки і перспективи подальших досліджень

1. Стратегічне управління підприємницькими ризиками передбачає формування стратегії ризиків та її взаємоузгодження із цілями бізнесу.

2. Стратегія ризиків формується з метою моделювання чіткої політики поточного регулювання ризиків шляхом прийняття, розподілу, зменшення чи уникнення ризиків.

3. Процеси поточного та оперативного управління підприємницькими ризиками охоплюють всі дії по систематичному “дослідженню” ризиків: ідентифікацію видів ризиків та причин їхнього виникнення, оцінку рівня сукупного підприємницького ризику, регулювання його рівня та документування про результати і досягнення цілей.

4. Водночас, створення сучасних систем ризик-менеджменту на основі принципів адаптивності, законності, економічної доцільності, цілеспрямованості, компетентності, самостійності та відповідальності суб'єктів підприємництва з урахуванням стратегічних цілей діяльності та рівня можливих втрат від ризикових ситуацій дасть змогу на досить тривалому відрізку часу функціонування суб'єкта господарської діяльності отримувати не тільки економічний ефект у вигляді прибуткового бізнесу, але й сприятиме підвищенні добробуту суспільства.

Література

1. Смовженко Т.С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва: Монографія / Т.С. Смовженко / Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів: Вид-во ЛБІ НБУ, – 2001. – 464 с.

2. Управління інноваційними процесами в регіонах: Монографія / Інститут регіональних досліджень НАН України; Львівський банківський інститут; За наук. ред. д-ра екон.

наук, проф. М.А. Козоріз, д-ра екон. наук, проф.. Т.С. Смовженко. – Львів: ЛБІ НБУ, 2006 – 263 с.

3. Варналій З. С. Основи підприємництва: навч. посіб. / З.С. Варналій. – К.: Знання-Прес, 2003. – 285 с.

4. Станиславчик Е. Н. Риск-менеджмент на підприємстві. Теорія і практика / Е. Н. Станиславчик. – М.: Ось-89, 2002. – 80 с.

5. Петрович Й.М. Створення і функціонування суб'єктів підприємництва. Навчальний посібник. / Петрович Й.М., Банах Ю.В., Слобода Л.Я. / За ред. д-ра екон. наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Й.М. Петровича. – Львів: “Магнолія 2006”, 2007. – 256 с.

6. Сизоненко В.О. Сучасне підприємництво: Довідник / В.О. Сизоненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 379 с.

7. Фастовець М. Проблемні аспекти ризиковості кредитування малого бізнесу в Україні / М. Фастовець // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 2. – С. 38–45.

8. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання [навчальний посібник] / Н.І. Машина. – К.: Центр навч. літ., 2003. – 188 с.

9. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы применения, пути снижения [учебное пособие] / В.М. Гранатуров. – М.: Дело и Сервис, 1999. – 112 с.

10. Вітлінський В.В. Економічний ризик і способи його вимірювання: підручник / В.В. Вітлінський. С.І. Наконечний, О.Д. Шараров. – К.: ІЗМН, 1996. – 400 с.

11. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання: навч. посіб. / Н. І. Машина. – К.: Центр навч. літ., 2003. – 188 с.

12. Івченко І.Ю. Економічні ризики: навчальний посібник./ Івченко І.Ю. – К.: Центр навч. літ., 2004. – 304 с.